

نقد و تحلیل تصاویر کتاب فارسی پنجم دبستان

و بررسی ارتباط آن ها با متن درس^۱

نقیسه ایرانی^۲

علویه فتاحی چالانچی^۳

چکیده

هدف پژوهش حاضر، تحلیل وضعیت کیفیت و ارتباط تصاویر کتاب فارسی پایه پنجم با متن دروس مورد نظر است. روش گردآوری داده‌ها کتابخانه‌ای و از نظر شیوه جمع‌آوری داده‌ها، کیفی و از نوع تحلیل محتواست. جامعه مورد مطالعه شامل کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی چاپ سال ۱۴۰۱ است و روش انجام این تحقیق، روش نمونه‌گیری تمام-شماری است؛ به صورتی که همه تصاویر کتاب فارسی پایه پنجم بررسی شده است. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که ۳۸ درصد صفحات این کتاب حاوی تصویر است. همچنین میزان ارتباط تصاویر ۸۳ درصد این تصاویر با متن دروس به خوبی رعایت شده است. در نتیجه از نظر ارتباط با متن درس در ۱۷ درصد تصاویر نیازمند توجه بیشتر و بازنگری مطلوب است. میزان انطباق تصاویر با مسائل فرهنگی و نیازهای روز جامعه نیز تا حدود زیادی رعایت شده، به صورتی که ۹۳ درصد تصاویر فارسی پایه پنجم با فرهنگ و مسائل روز هم‌خوان است.

واژه‌های کلیدی: پایه پنجم، تحلیل تصاویر، کتاب فارسی، متن درس.

۱- تاریخ وصول: ۱۴۰۲/۰۲/۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۸/۰۶

۲ - استادیار گروه آموزش زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۸۸۹-۱۴۶۶۵ تهران، ایران.

n.iranii@cfu.ac.ir

fatahi4279@gmail.com

۳ - دانش‌آموخته کارشناسی ارشد دانشگاه فرهنگیان، (نویسنده مسئول)

۱. مقدمه

زبان فارسی به عنوان زبان رسمی کشور ایران همواره محلی برای ارتباط و تبادلات اجتماعی و فرهنگی میان مردم ایران و پارسی‌زبانان جهان بوده‌است. از این رو، این زبان مرجعی برای انتقال اطلاعات و داده‌های تاریخی، فرهنگی و ادبی به دانش‌آموزان کشورمان است (Qezel Ayagh, ۲۰۱۹). با پیشرفت‌ها و تحولاتی که در عرصه آموزش رخ داد امروزه زبان فارسی به‌عنوان یکی از دروس اصلی در دوره‌های تحصیلی ایران به‌خصوص در مقطع دبستان، تدریس می‌شود. چون کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی، با توجه به اقتضای سنی و شرایط ذهنی مخاطبان و از نگاه شکل‌گیری قوای ذهنی آن‌ها، آکنده از نشانه‌های مختلف است، نشانه‌های شناختی از جمله کارآمدترین روش‌هایی است که می‌تواند برای تحلیل این قبیل نشانه‌ها استفاده شود تا ضمن تحلیل ساختار معنایی و فرآیند معناآفرینی، از وجوه زیباشناختی و قلمرو تاثیر آن‌ها پرده بردارد (Tarhani, ۲۰۱۶).

همچنین اهمیت و برجستگی تصاویر به عنوان یکی از تکنیک‌های بصری در این کتاب‌ها کمتر از یک متن گفتاری نیست. در این متون تصاویر نه تنها اولین ارتباط و تماس را با خواننده برقرار می‌کنند؛ بلکه تصاویر همراه با متن در انتقال معنا مؤثرند. برای درک معنای دقیق یک تصویر، بیننده به چگونگی نمایش مقوله‌های اجتماعی نظیر طبقه اجتماعی، جنسیت و نژاد نیاز دارد. شناخت روابط نشانه‌ها و نظام تصویری استفاده شده در کتب آموزشی می‌تواند کارکردهای فرهنگی، معانی اجتماعی و فرهنگی آن را شفاف سازد (Samson, ۲۰۱۸). تصاویر جزء جدایی ناپذیر کتاب‌های کودکان است و خواننده را در درک بهتر متن کمک می‌کند پس باید مقید به متن باشد نه دنباله‌روی آن، و سبک مورد استفاده در آن باید با توانایی‌های درک کودک متناسب باشد. همان گونه که سطح خوانایی نوشته باید منطبق با توانایی‌های خواندن کودک باشد، در مورد تصویر هم بهتر است سطح خوانایی تصویر با سواد بصری خواننده هماهنگی داشته باشد. نکته دیگر اینکه تصویرها باید از چنان قدرت و خلاقیتی

برخوردار باشند که منظر دید کودک را فراتر از آنچه متن به روی او گشوده، بگشاید. نکته دیگر تناسب سبک هنرمند است با موضوع و محتوای کتاب که طبعاً تفاوت ماهوی کتاب‌ها در تصاویر آن‌ها منعکس می‌شود (Qezel Ayagh, ۲۰۱۹).

یک تصویرگر برای آن که تصاویرش بتواند جایگاه واقعی خود را کسب کند باید در درجه اول؛ مخاطب، محدودیت‌ها، ضعف‌ها و قوت‌های او را بشناسد و در درجه بعد با ویژگی‌های اثر و ضرورت‌هایی که از این ویژگی‌ها برمی‌خیزد آشنایی داشته باشد و توان و استعداد هنری خود را برای ایجاد ارتباط معقول بین مخاطب و اثر به‌کارگیرد (Mirbabaian Rudsari, ۲۰۱۵). بنابراین در راستای ارائه محتوای کتاب فارسی، تصویرگری نقش چشم‌گیری در ایجاد جذابیت‌های بصری برای دانش‌آموز، برای دنبال کردن متون کوتاه و بلند ادبی ایفا می‌کند و باعث تبیین و نقش بستن بهتر ویژگی‌های هنری، تاریخی، ادبی و فرهنگی دوره روایت‌شده در ذهن نونگاه می‌گردد.

از این رو ایجاد و تهیه تصاویر مناسب در کتاب‌های فارسی درسی مقطع دبستان باید مورد توجه جدی‌تری قرار بگیرد تا اهمیت ارتباط متن و تصویر در تصویرسازی‌های کتاب فارسی بیشتر رعایت شود (Shirmohammadi & Davoudi, ۲۰۱۱). واضح است که تصاویر در آموزش و یادگیری دانش‌آموزان نقش مهمی دارند و عدم توجه به تصاویر دیداری و سیستم‌های بصری در القای معنا، چالش‌های جدی برای فرایند آموزش به وجود خواهد آورد؛ با این حال برخلاف اهمیت یافتن تصویر، روش‌های تحلیل تصویر به دلایل مختلف چندان پیشرفت نداشته‌است.

اگرچه تصاویر کتاب‌های فارسی مقطع دبستان فراوانند و علی‌رغم اهمیت و نقش آموزشی آن‌ها، کمتر بررسی و ارزیابی شده‌اند. این پژوهش با نگاهی انتقادی بر تأثیر و اهمیت تصاویر، تلاش می‌کند به نقش آن‌ها در القای مفاهیم به مخاطبان کودک بپردازد. هدف پژوهش این است که تصاویر کتاب فارسی پایه پنجم دبستان و ارتباط آن با متن درس را نقد و تحلیل کند، و در صدد است به این سوالات پاسخ دهد:

- آیا تصاویر کتاب‌های فارسی پایه پنجم ابتدایی هماهنگ با متن و صفحه-آرایی‌ها هستند؟ و ارتباط آن‌ها با متن درس فراهم شده است؟
- تصاویر کتاب‌های فارسی پایه پنجم دبستان دارای چه ویژگی‌هایی است؟
- آیا تصاویر کتاب‌های فارسی پایه پنجم دبستان در تناسب با فرهنگ و محیط جامعه خلق شده است؟

۱-۱. پیشینه پژوهش

صادقیان قهفرخی (۲۰۲۱) پایان‌نامه‌ای با عنوان «طراحی و اعتباریابی راهنمای عمومی تألیف کتب درسی دوره ابتدایی: یک مطالعه ترکیبی» انجام داده است و به این نتایج رسیده است که از دیدگاه برنامه‌ریزان و مؤلفان کتب درسی و معلمان همکار در تألیف کتب درسی، مراحل تألیف کتب درسی یعنی گردآوری، تحلیل و استخراج دلالت‌ها، طراحی تألیف کل کتاب، طراحی تألیف واحدهای یادگیری، اعتبارسنجی عملی، تألیف کتب درسی، اعتبارسنجی از منظر معلمان و متخصصان و اصلاح و تألیف کتب درسی و همچنین مؤلفه‌های آن‌ها در حد مطلوب است. همچنین معیارها و ویژگی‌های کتاب درسی مطلوب در دوره ابتدایی شامل انطباق با برنامه درسی حوزه یادگیری و تأکیدات دوره تحصیلی، ساختار، محتوا، زبان، تصاویر و صفحه‌بندی و مؤلفه‌های آن‌ها دارای اعتبار است. امانی (۲۰۱۷) مقاله‌ای با عنوان «بررسی و شناخت ظرفیت‌های تصویرسازی شعر فارسی در کتاب‌های درسی دوره ابتدایی» انجام داده‌است و به تحلیل و بررسی راهکارهای مناسب جهت تصویرسازی شعرهای کتاب فارسی دوره ابتدایی در روند یادگیری مفاهیم متن شعر پرداخته است. برای این منظور سه معنی‌ساز، سبک، فرم و رنگ در تصویرسازی کتاب‌های درسی بررسی و راهکارهایی برای انجام هر چه بهتر شدن این تصویرسازی‌ها ارائه شده است. بروجردی علوی و ارجمندفر (۲۰۱۵) مقاله‌ای با عنوان «نشانه‌شناسی تصاویر موجود در کتاب‌های فارسی و تعلیمات اجتماعی دوره ابتدایی» انجام داده‌اند. نتایج به دست آمده از این تحقیق نشان داد که «خانواده» و «انسجام خانوادگی» موضوع محوری در تصاویر ارائه شده در این کتاب-

هاست. مادر نیز به عنوان یکی از ارکان خانواده همواره با مفهوم آرامش و با هاله‌ای از رنگ آبی که تداعی‌کننده آرامش است دیده می‌شود. پرداختن به موضوع خانواده به عنوان موضوعی که در جهان امروز در معرض بحران است و زیبا پرداختن به نقش مادری از نقاط قوت، و کمتر پرداختن به سایر نقش‌های اجتماعی و اقتصادی زنان از نقاط ضعف کتاب‌های درسی است. اما به طور کلی در مورد ارتباط تصاویر کتاب فارسی پنجم دبستان چاپ ۱۴۰۱ پژوهشی انجام نشده است.

۲-۱. روش تحقیق

هدف اصلی این پژوهش، تعیین وضعیت کیفیت و ارتباط تصاویر کتاب فارسی پنجم دبستان با متن دروس مورد نظر است. روش تحقیق از جهت هدف، کاربردی؛ از نظر شیوه جمع‌آوری داده‌ها، کیفی و از نوع تحلیل محتواست. جامعه مورد مطالعه، شامل تصاویر کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی چاپ ۱۴۰۱ به صورت تمام‌شماری است؛ به عبارتی دیگر نمونه‌گیری صورت نگرفته و تمام کتاب فارسی پایه چهارم بررسی شده است. روش گردآوری داده‌ها کتابخانه‌ای و به روش تحلیل محتوا است و از طریق فیش‌برداری و فهرست‌وارسی اطلاعات لازم جمع‌آوری شده‌اند. در تحلیل محتوا، از تحلیل کیفی و کمی استفاده شده است.

۲. بحث و بررسی

کتاب فارسی مقطع دبستان از دروس پایه، مهم و اصلی دوره‌های تحصیلی در ایران است که در رشد کلامی و نوشتاری و آموزش درست خواندن و درست نوشتن به دانش‌آموزان بسیار موثر است و همچنین در شناسایی و یادگیری محیط پیرامون و فرهنگ دینی و اخلاقی جامعه کمک بسزایی می‌کند؛ از این رو تصویرسازی و صفحه‌آرایی این کتاب‌ها اهمیت ویژه‌ای دارد. تصاویر در یادگیری و آموزش، در کنار متون ادبی و نوشتاری، متون تصویری در ثبت و ضبط بهتر ذهنی مطالب به فراگیران نقش مهمی ایفا می‌کند، در نتیجه مصور کردن کتاب‌های درسی، برای دستیابی دانش‌آموزان به بصیرت در موضوعات درسی اهمیت بالایی دارد، به این دلیل که فرایند ذهنی

کودکان به گونه‌ای است که در سال‌های آغازین دبستان آگاهی و یادگیری بسیار محدودی از کلمات و مفاهیم دارند. تصاویر در بسیاری موارد مانند متن و در موارد خاص بیشتر از متن در انتقال مفاهیم، اندیشه‌ها، حالات، احساسات و تخیلات به خواننده نقش دارد و هر آنچه را که متن قادر به بیان آن نیست به تصویر می‌کشد. و باید سطح خوانایی تصویر منطبق با توانایی‌های خواندن کودک و با توجه به اقتضای سنی و شرایط ذهنی مخاطب و شکل‌گیری قوای ذهنی آنان خلق گردد و نکات و قواعدی اصولی در آن‌ها رعایت شود (Qezel Ayagh, ۱۳۹۸).

۱-۲. ویژگی‌های مخاطبان فارسی پایه پنجم

در دوران دبستان، کودک نسبت به مرحله قبل، به جهان به دید منطقی‌تری نگاه می‌کند (Mirbabaian Rudsari, ۲۰۱۵). بر اساس نظریه پیاز (Saif et al, ۲۰۲۰) رشد شناختی فرد در چهار دوره اساسی صورت می‌گیرد:

۱- دوره حسی و حرکتی (دو سال اول زندگی)؛ ۲- دوره پیش‌عملیاتی (دو تا شش سالگی)؛ ۳- دوره عملیات عینی (هفت تا یازده سالگی)؛ ۴- دوره عملیات صوری (از دوازده سالگی به بعد).

هر کدام از این مراحل ساخت و عملکرد ویژه‌ای دارد و مدت زمان معینی طول می‌کشد. همچنین نیازها و علایق دانش‌آموزان در گروه‌های سنی مختلف، با هم متفاوت هستند. در نتیجه مخاطبان فارسی پنجم ابتدایی در محدوده دوره عملیات عینی قرار می‌گیرند. عملیات عینی را می‌توان به منزله قواعدی دانست که بر تفکر کودک حاکم است. کودک در این مرحله می‌داند که چگونه علایم را جابه‌جا کند، و به کار گیرد. در دوره قبل (دوره پیش‌عملیاتی) او یاد گرفته که واقعیت‌ها را با کمک علائم توصیف کند. ولی اکنون آن‌ها را دستکاری می‌کند و به این طریق، وضعیت پدیده‌های گوناگون را تبیین کرده، از وقایع گوناگون پیرامون خود نتیجه‌گیری‌هایی می‌کند (Saif et al, ۲۰۲۰). کودک در این سن به تدریج به مرز تفکر انتزاعی می‌رسد و می‌تواند به تدریج در غیاب اشیا در مورد آنها تفکر کند. و فرضیه‌هایی که ممکن است حقیقی و یا غیر

حقیقی باشند را مورد توجه قرار دهد. قوه حافظه‌اش به سرعت توسعه پیدا می‌کند و می‌تواند اشیا را از نظر خصوصیاتی که کمتر مشهودند، طبقه‌بندی کند. رشد عقلی‌اش به سرعت در جهت آشنایی با مفاهیم پیش می‌رود و آهنگ رشد، اندیشه و استدلالش سریعتر از مراحل پیشین است. نیروی اندیشیدن و استدلال از طریق حل مسئله و آزمون راه‌حل‌های مختلف او افزایش می‌یابد. به علت گسترش عمقی مفاهیم، کودک با جزئیات و ویژگی‌های مختلف آشنایی پیدا می‌کند و می‌تواند رابطه علت و معلول را درک کند، جهات فرعی را بیاموزد و مفهوم زمان را بفهمد. تفکر کودک در این مرحله هنوز به تجارب مستقیم و عملی بستگی دارد و در زمینه‌هایی به درک مستقیم نرسیده است. و از طریق مقایسه شباهت‌های موضوع جدید با آن چه قبلاً تجربه کرده است به استدلال می‌پردازد. باید به کودک اجازه داد تا افکارش را بیان کند و در حد توانایی خود مفاهیم را توضیح دهد تا از این طریق بتوان سطح آگاهی او را در مورد مفاهیم گوناگون تشخیص داد و میزان درک او را فهمید. چرا که در این دوره استدلال او شکل قیاسی دارد و بیش‌تر حول محور اوضاع واقعی می‌چرخد، یعنی تفکر منطقی کودک تنها به دنیای اشیا و حوادث محسوس مربوط است (Mehrafshar, ۲۰۱۹). با وجود این، در این مرحله فکر منطقی کودک هنوز به مسائل و پدیده‌ها و امور عینی محدود است. او با کمک علائم می‌تواند امور مختلف را طبقه‌بندی و ردیف‌سازی کند، خواندن را یاد بگیرد، حساب کند و بنویسد. همچنین ظرفیت‌های رشد یافته شناختی این مرحله، به وی اجازه می‌دهد تا واقعیت امور را با کمک روش علائم تنظیم و تفسیر کند (Saif et al, ۲۰۲۰). در نتیجه تصاویر در این بازه سنی در آموزش و القای مفاهیم نقشی کمتر از متن درس ندارد. چون درک و شناخت کودک از اشیا و امور پیرامون به مراتب فراتر از مراحل قبلی است.

۲-۲. وضعیت ارتباط بین تصاویر و متن کتاب فارسی پایه پنجم

در این بخش از پژوهش وضعیت کیفیت و ارتباط تصاویر کتاب فارسی پایه پنجم با متن دروس بررسی شده‌است. د ابتدا به بررسی تصویر جلد کتاب فارسی پایه پنجم

پرداخته می‌شود. تصویر روی جلد کتاب یک دسته گل، با گل‌های ریز و درشت به رنگ زرد ترسیم شده و بر روی یک کتاب باز به حالت ایستاده قرار گرفته است. این تصویر در نگاه اول به صورت یک دسته گل دیده می‌شود، ولی از زاویه دیگر صورت انسانی ترسیم شده که به بالا نگاه می‌کند. صورتی که با گل‌های زرد کوچک و بزرگ پوشیده شده است. البته بهتر بود به جای گل از حروف الفبای فارسی برای ایجاد چنین تصویر خلاقانه‌ای استفاده می‌شد که با اسم کتاب سنخیت و همخوانی بیشتری داشت. اما انتخاب رنگ زرد برای طرح روی جلد کتاب بی‌تناسب نیست. چراکه در میان رنگ‌ها رنگ زرد بالاترین بازتابش را داشته و محرک فکر است. این رنگ سمبل طبیعی آگاهی و روشنی است و روی ضمیر انسان، خلاقیت و مثبت اندیشی او اثر می‌گذارد به طوری که مثبت بودن را تداعی می‌کند. زرد یکی از رنگ‌های اصلی است که با فعالیت‌های ذهنی تداعی دارد و هوش و کنجکاوی فرد را تقویت می‌کند. بنابراین با نماد سرعت، به ویژه سرعت تفکر و تصمیم‌گیری در ارتباط است و تمرکز حواس را بالا می‌برد (Taylor & D, ۲۰۰۸).

در پشت جلد کتاب فارسی که به رنگ سفید است. نمایی از انتهای صفحه دوم یک کتاب باز است و بر روی قسمتی از جلد، سرود ملی جمهوری اسلامی ایران نوشته شده است. اگر با پرچم کشور ایران، نقشه کشور نیز طراحی می‌شد و در پس‌زمینه سرود ملی قرار می‌گرفت مناسب‌تر بود.

در جدول زیر ابتدا یکایک تصاویر استفاده شده در کتاب فارسی پنجم ابتدایی با اشاره به درس مربوط و صفحه کتاب فهرست شده و در ردیف آخر میزان ارتباط آن‌ها با متن درس آمده است:

جدول ۲-۲-۱. وضعیت ارتباط بین تصاویر و متن کتاب فارسی پایه پنجم

شماره موضوع درس	شرح تصویر	صفحه	ارتباط با متن
اول	تصویر گل و پنجره که نور از	۸	جلوه‌هایی از مخلوقات خدا و عبادت را نشان داده است تا

حدودی مرتبط است.	آن وارد شده است.		
تا حدود زیادی مرتبط با متن است.	منظره‌ای از کوه و رودخانه و دشت سر سبز	آفریده‌های خدا و مناظر	اول
مرتبط است اما می‌توانست بهتر باشد.	منظره پروانه و گل و کوه	آفریده‌های خدا	اول
با توجه به تمرین مرتبط است.	تصویر گوزنی کنار برکه و منظره آسمان	تصویرخوانی	اول
زیاد مرتبط نیست بهتر بود در یک تصویر قاب چهار فصل نشان داده شود.	پروانه، پرستوها و تصاویر گل و درخت	بخوان و حفظ کن	اول
ارتباط کمی دارد بهتر بود تصویری از باغی پر میوه و آسمان و ستاره‌ها باشد.	تصویر پرنده بر روی شاخه درخت	فضل خدا	دوم
تا حدود زیادی ارتباط وجود دارد.	عکس گل سرخ و پروانه	راز گل سرخ	دوم
مرتبط است اما می‌شد با کیفیت بهتر ترسیم شود.	مردی تکیه داده به درخت و بوستان خربزه	درخت گردکان	دوم
کاملاً مرتبط است و داستان درس به تصویر کشیده شده است.	نمای یک شهر و حضور چند تن کنار هم و گوشت	رازی و ساخت بیمارستان	سوم
ارتباط کمی با موضوع درس دارد.	تصویر دسته‌ای گل و کتاب	خرد رهنمای و خرد دلگشای	سوم
مرتبط است و داستان به	تصویر فردی	بازرگان و پسران	چهارم

تصویر کشیده شده است.	ایستاده و خانواده او		
کاملاً مرتبط با متن است تصویر داستان متن است.	۳۹ تصویر چنار و بوته کدوین	چنار و کدوین	پنجم
تا حدود زیادی مرتبط است.	۴۲-۴۴ تصویر کاخ به معماری چینی و تعدادی گل	گلدان خالی	پنجم
مرتبط است اما کیفیت تصویر خوب نیست.	۴۶ مردی با لباس‌های کهنه و مقداری زر	حکایت زیرکی	پنجم
مرتبط است.	۴۸ تصویر پرچم و ورزشکار	سرود ملی	ششم
مرتبط است و برخی آثار مشاهیر ایرانی را نشان داده است.	۵۲-۵۳ تصویری از آثار مشهور ایران	بخوان و حفظ کن: ای ایران	ششم
مرتبط با موضوع است.	۵۸-۶۰ تصویر سوار نظامی و جنگ	دفاع از میهن	هشتم
مرتبط است.	۶۵ تصویر مردی سوار در کنار نقشه بوشهر	بخوان و بیندیش: رئیس علی	هشتم
مرتبط با متن و حکایت است.	۶۸ عکس مردی و پسری در کنار لانه مرغ	حکایت وطن دوستی	هشتم
در حد کمی مرتبط است.	۷۱ پسری در کنار کتاب‌های زیاد	نام‌آوران دیروز و امروز و فردا	نهم
زیاد مرتبط نیست	۷۶-۷۷ تصاویر گل و آرم	شعر سرای امید	نهم

می توانست بهتر و گویاتر ترسیم شود.	الله		
تا حدود زیادی مرتبط است.	۷۸-۸۰	عکس نیم‌تنهٔ مرد و نقاشی عصر عاشورا	دهم نام نیکو فرشچیان
مرتبط با متن داستان است.	۸۴	تصویر مردی پشت میز ساده	یازدهم نقش خردمندان
مرتبط است و داستان را به تصویر کشیده است.	۹۱-۹۲ و ۹۴	تصویر سیمرغ و بچه‌ای در داستان زال، روستا و کوه	دوازدهم بخوان و بیندیش: فردوسی فرزند ایران
تا حدود زیادی مرتبط است.	۹۶	تصویر دو مرد در حال گفتگو	دوازدهم بوعلی و بانگ گاو
ارتباط کم با متن داستان است.	۹۸	تصویر قابی که نام درسی بر آن نوشته و مردی روی نردبان	سیزدهم روزی که باران می‌بارید.
تا حدود زیادی مرتبط است.	۱۰۰	تصویر مرد در کنار تعدادی تابلو است.	سیزدهم روزی که باران می‌بارید.
مرتبط است و هدف تمرین را جواب می‌دهد.	۱۰۳	دو منظره از طبیعت	سیزدهم تصویر خوانی
تا حدود زیادی مرتبط است.	۱۰۴	تصویر تعدادی پرسه‌تو و پرنده‌های دیگر	سیزدهم بخوان و حفظ کن: بال در بال پرستوها
کاملاً مرتبط است.	۱۰۷	مرد آتش‌نشان در حال نجات یک	چهاردهم شجاعت

بچه			
پانزدهم	کاجستان	تصویر مسیر تلفن و کاج	۱۱۱- ۱۱۲
پانزدهم	بخوان و بیندیش: زیر آسمان بزرگ	چند تصویر پراکنده از درخت و نوازنده	۱۱۴- ۱۱۵ و ۱۱۸
پانزدهم	حکایت حکمت	کشتی و مردی در حال خروج از آب	۱۲۰
شانزدهم	وقتی بوعلی کودک بود	زنی با پوشش امروزی و بچه‌ای با کلاه	۱۲۲
شانزدهم	صندلی صمیمیت	تصویر زنی در حال نخ‌ریسی	۱۲۷
شانزدهم	چشمه و سنگ	تصویر ناموزون و ترسناک	۱۲۸- ۱۲۹
هفدهم	کار و تلاش	تصویر قلعه و مورچه	۱۳۰- ۱۳۱
هفدهم	بخوان و بیندیش	تصویر دو فرد با کتاب	۱۳۴
هفدهم	حکایت: جوان و راهن	تصویر سوار و فرد	۱۳۸
هفدهم	نیایش	تصویر دستان دعا	۱۴۰

با توجه به داده‌های جدول، به تحلیل داده‌های این مسئله که آیا تصاویر کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی هماهنگ با متن و صفحه آرایه‌ها هستند می‌پردازیم. با توجه به داده‌ها ۱۰ تصویر از ۵۸ تصویر کتاب فارسی پایه پنجم، یعنی ۱۷ درصد از کل تصاویر،

ارتباط کمی با متن درس دارند. تصاویر صفحات ۱۶ و ۱۷ که پروانه و گل و تعدادی پرستو را نشان می‌دهد، به خوبی بیانگر همهٔ مخلوقات خدا نیست و ارتباط کمی با متن درس دارد. متن شعر مربوط به فصل‌های سال است. اگر تصویر فصل‌های مختلف سال در دل طبیعت ترسیم می‌شد و در پس زمینه متن شعر قرار می‌گرفت مناسب‌تر بود. در تصویر صفحهٔ ۱۸، از پرنده‌ای بر روی درخت، برای بیان موضوع درس، که فصل خداست، استفاده شده که ارتباط کمی با متن دارد و بهتر بود از تصاویری همچون باغی پر از میوه، یا از تصویر کوه، دریا، درخت، ابر و تعدادی پرنده، استفاده می‌شد. تصویر صفحهٔ ۳۲ (دسته گل و کتاب)، ارتباط کمی با موضوع درس «خرد رهنمای و خرد رهگشای» دارد. می‌توانست تصویر فردی در حال خواندن کتاب باشد یا از تصاویر واضح‌تر و بهتر دیگری استفاده کرد. تصویر صفحهٔ ۷۱ (پسری در کنار تعداد زیادی کتاب)، موضوع درس را که (نام‌آوران دیروز، امروز و فردا) است را به خوبی نشان نمی‌دهد. بهتر بود تصویر چند تن از مفاخر ایران‌زمین از گذشته تا حال در حاشیهٔ درس یا پس‌زمینه آن قرار می‌گرفت که متناسب با موضوع درس است. تصویر صفحهٔ ۹۸، (قاب عکس و نام درس بر روی آن)، ارتباط کمی با موضوع درس «روزی که باران می‌بارید»، دارد. بهتر بود در صفحهٔ اول درس نمایی نسبتاً دور از مغازهٔ قاب‌فروشی، مردی در حال ورود به مغازه و بارش باران ترسیم می‌شد. تا باعث جذابیت بیشتر درس و اشتیاق دانش‌آموز نسبت به خواندن متن درس شود. تصاویر صفحات ۱۱۴ و ۱۱۵ (تصاویر پراکندهٔ درخت و نوازنده)، ارتباط کمی با متن درس «بخوان و بیندیش زیر آسمان بزرگ» دارد. متن درس در مورد داستان پسری است که در جستجوی راز زندگی به سفر رفته است. و در طول مسیر با افراد و اشیاء برخورد می‌کند و از آن‌ها سؤال‌هایی می‌کند که تصویر هیچ کدامشان در متن درس نیست. تصویر صفحهٔ ۱۲۲ زنی با پوشش امروزی را نشان می‌دهد که مرتبط با داستان درس، که در مورد کودکی ابوعلی سینا است، نیست. بهتر بود از پوشش دورهٔ ابوعلی سینا استفاده شود تا بهتر درک شود. نوع پوشش زمان ابوعلی با امروز بسیار متفاوت بوده است. تصویر صفحهٔ ۱۳۰ (قلعه

و مورچه) با موضوع درس «کار و تلاش» ارتباط کمی دارد. اگر مورچه‌هایی در حال حمل دانه ترسیم می‌شد بهتر بود.

۲-۳. تصاویر کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی دارای چه ویژگی‌هایی

هستند؟

با توجه به نتایج یافته‌های این تحلیل تعداد ۵۸ تصویر در کتاب فارسی پایه پنجم در بخش‌های مختلف درس، اعم از متن اصلی، حکایت‌ها، صندلی صمیمیت، مثل و بخوان و بیندیش قرار گرفته است و هم تصاویر برگرفته از عکس‌های واقعی را شامل می‌شود و هم نقاشی و طراحی‌ها و انیمیشن‌ها. تصاویر برخی دروس، بخصوص دروسی که به مفاهیم انتزاعی اشاره دارند، خیالی و غیر واقعی ترسیم شده است. در طراحی تصاویر، سادگی و روان بودن درک پیام آنها مورد توجه قرار گرفته است.

۲-۴. وضعیت تناسب و همخوانی تصاویر کتاب فارسی پایه پنجم با

فرهنگ و محیط اجتماعی

برای بررسی میزان تناسب کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی، با فرهنگ و محیط جامعه جدولی ترسیم شد و هر یک از تصاویر استفاده‌شده در کتاب فارسی پایه چهارم با ذکر درس مربوط و صفحه کتاب آمده است و در ردیف آخر میزان تناسب با فرهنگ و محیط جامعه نوشته شده است:

جدول ۲-۴ وضعیت تناسب و همخوانی تصاویر کتاب فارسی پایه پنجم با فرهنگ و محیط اجتماعی

شماره	موضوع	شرح تصویر	صفحه	تناسب با فرهنگ و محیط جامعه
اول	ستایش	تصویر گل و پنجره که نور از آن وارد شده است	۸	متناسب با باورهای معنوی و اعتقادی
اول	آفریده‌های	منظره‌ای از کوه و رودخانه و دشت	۱۰-۱۱	متناسب با باورهای

دینی و اعتقادی		خدا و سرسبز	
		مناظر	
متناسب با باورهای دینی و خدانشناسی	۱۲-۱۳	منظره پروانه و گل و کوه	اول
		آفریده‌های خدا	
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد	۱۵	تصویر گوزنی کنار برکه و منظره آسمان	اول
		بخوان و پروانه، پرستوها و تصاویر گل و درخت	اول
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد	۱۶-۱۷	تصویر پرند بر روی شاخه درخت	دوم
		فضل خدا	
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد	۱۸	عکس گل سرخ و پروانه	دوم
	۲۱-۲۲-۲۳	سرخ	
متناسب با فرهنگ و حکایات و امثال موجود در فرهنگ	۲۴	مردی تکیه داده به درخت و بوستان خربزه	دوم
		رازی و ساخت بیمارستان	سوم
متناسب با فرهنگ ایرانی است	۲۷	نمای یک شهر و حضور چند تن کنار هم و گوشت	
		خورد رهنمای و خورد دلگشای	سوم
متناسب با فرهنگ مطالعه و دوستداری دانش	۳۲-۳۳	تصویر دسته‌ای گل و کتاب	
		بازرگان و پسران	چهارم
متناسب با فرهنگ ایرانی و جایگاه بزرگترها در نصیحت کردن	۳۴	تصویر فردی ایستاده و خانواده او	

تضادی با مسائل فرهنگی ندارد	۳۹	تصویر چنار و بوته کدوبن	چنار و کدوبن	پنجم
با فرهنگ و بافت جامعه ایرانی اما همخوانی ندارد اما مفهوم مورد آموزش اهمیت دارد	۴۲-۴۴	تصویر کاخ به معماری چینی و تعدادی گل	گلدان خالی	پنجم
متناسب با فرهنگ ولی تصاویر نامفهوم و قدیمی است	۴۶	مردی با لباس‌های کهنه و مقداری زر	حکایت زیرکی	پنجم
متناسب با فرهنگ و روحیه میهن‌دوستی	۴۸	تصویر پرچم و ورزشکار	سرود ملی	ششم
متناسب با فرهنگ ملی و میراث فرهنگی	۵۲-۵۳	تصویری از آثار مشهور ایران	بخوان و حفظ کن: ای ایران	ششم
تصویر با مسائل امروز اجتماع هم‌خوانی ندارد. اما روحیه شجاعت و دلاوری را ترویج می‌دهد	۵۸-۶۰	تصویر سوار نظامی و جنگ	دفاع از میهن	هشتم
متناسب با فرهنگ شجاعت و دلاوری	۶۵	تصویر مردی سوار در کنار نقشه بوشهر	بخوان و بیندیش: رئیس علی	هشتم
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد	۶۸	عکس مردی و پسری در کنار لانه مرغ	حکایت وطن‌دوستی	هشتم
متناسب با مسائل	۷۱	پسری در کنار کتاب‌های زیاد	نام‌آوران	نهم

فرهنگی و اجتماعی		دیروز و امروز و فردا	
متناسب با فرهنگ دینی	۷۶-۷۷	شعر سرای امید	تصاویر گل و آرم الله
تناسبی با مسائل فرهنگی ندارد.	۷۸-۸۰	نام نیکو فرشیان	عکس نیم‌تنه مرد و نقاشی عصر عاشورا
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد	۸۴	نقش خردمندان	تصویر مردی پشت میز ساده
متناسب با فرهنگ کهن ایران زمین	۹۱-۹۲ و ۹۴	بخوان و بیندیش: فردوسی فرزند ایران	تصویر سیمرغ و بچه‌ای در دستان زال، روستا و کوه
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد	۹۶	بوعلی و بانگ گاو	تصویر دو مرد در حال گفتگو
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد	۹۸	روزی که باران می‌بارید	تصویر قابی که نام درسی بر آن نوشته و مردی روی نردبان
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد	۱۰۰	روزی که باران می‌بارید	تصویر مرد در کنار تعدادی تابلو است
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد	۱۰۳	تصویر خوانی	دو منظره از طبیعت
تضادی با مسائل فرهنگی ندارد	۱۰۴	بخوان و حفظ کن: بال در بال پرستوها	تصویر تعدادی پرستو و پرنده‌های دیگر

چهاردهم	شجاعت	مرد آتش نشان در حال نجات یک بچه	۱۰۷	متناسب با فرهنگ و روحیه ایشارگری و امدادسانی
پانزدهم	کاجستان	تصویر مسیر تلفن و کاج	۱۱۱-۱۱۲	تضادی با مسائل فرهنگی ندارد
پانزدهم	بخوان و بیندیش: زیر آسمان بزرگ	چند تصویر پراکنده از درخت و نوازنده	۱۱۴-۱۱۵ و ۱۱۸	تضادی با مسائل فرهنگی ندارد
پانزدهم	حکایت حکمت	کشتی و مردی در حال خروج از آب	۱۲۰	تضادی با مسائل فرهنگی ندارد
شانزدهم	وقتی بوعلی کودک بود	زنی با پوشش امروزی و بچه‌ای با کلاه	۱۲۲	متناسب با فرهنگ و ارزش‌های جامعه
شانزدهم	صندلی صمیمیت	تصویر زنی در حال نخ‌ریسی	۱۲۷	متناسب با فرهنگ ایران زمین و مشارکت زنان در جامعه
شانزدهم	چشمه و سنگ	تصویر ناموزون و ترسناک	۱۲۸-۱۲۹	تصویر خیالی و بی‌ربط با مسائل امروز جامعه
هفدهم	کار و تلاش	تصویر قلعه و مورچه	۱۳۰-۱۳۱	تضادی با مسائل فرهنگی ندارد
هفدهم	بخوان و بیندیش	تصویر دو فرد با کتاب	۱۳۴	متناسب با فرهنگ مطالعه
هفدهم	حکایت: جوان و راهزن	تصویر سوار و فرد	۱۳۸	تضادی با مسائل فرهنگی ندارد
هفدهم	نیایش	تصویر دستان دعا	۱۴۰	متناسب با باورهای

با توجه به داده‌های جدول، ۴ تصویر با مسائل روز جامعه هم‌خوان نیست. که ۷ درصد از کل تصاویر کتاب را شامل می‌شود. تصویر صفحات ۴۲ و ۴۴ که مربوط به درس «گلدان خالی» است با فرهنگ ایرانی هم‌خوان نیست و متناسب با فرهنگ چین است. بهتر بود داستان آموزنده دیگری که متناسب با فرهنگ ایرانی است جایگزین این داستان شود. تصویر صفحات ۵۸ و ۶۰ (تصویر سوار نظامی و جنگ)، با شرایط امروز جامعه هم‌خوان است اما با فرهنگ امروز جامعه هم‌خوان نیست؛ با توجه به اینکه ابزار و آلات جنگ و دفاع از مرزها در عصر جدید با گذشته متفاوت است و همچنین قسمت آخر درس مربوط به جنگ تحمیلی و مقاومت سرداران شجاع ایرانی در دوران جنگ تحمیلی است. در نتیجه بهتر بود تصاویری از ادوات نظامی عصر حاضر و نبرد رزمندگان در حاشیه یا پس‌زمینه متن درس ترسیم می‌شد. تصاویر صفحه ۹۱ و ۹۴ (تصویر سیمرغ و بچه‌ای در چنگال، زال، روستا و کوه)، با جامعه امروز و واقعیت‌ها هم‌خوان نیست اما متناسب با فرهنگ کهن ایرانی است. تصویر صفحه ۱۲۸ و ۱۲۹ (تصویر ناموزون و ترسناک)، با فرهنگ و مسائل روز هم‌خوان نیست.

به طور کلی می‌توان گفت دلایل عدم هم‌خوانی بعضی تصاویر با شرایط امروزی، یکی نفوذ فرهنگ، زبان و آداب و رسوم کشورهای مختلف در بطن جوامع است، که به دنبال آن داستان‌هایی آموزنده به ادبیات کشورها وارد شده و همچنین نیاز روز جوامع به استفاده از این‌گونه داستان‌های پندآموز اشاره کرد. دلیل دیگر اینکه بعضی داستان‌های مورد استفاده در کتاب‌ها برگرفته از ادبیات کهن و مربوط به دوره‌ای است که تصویری واقعی از آن دوره در دسترس نیست به‌ناچار تصاویری خیالی برای موضوع مورد بحث در نظر گرفته می‌شود.

۳. نتیجه‌گیری

یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که در مجموع ۵۸ تصویر در کتاب فارسی پایه پنجم ابتدایی استفاده شده است که نسبت به حجم کتاب درسی که ۱۵۲ صفحه

است کمتر از نصف کتاب و به عبارتی دیگر ۳۸ درصد از صفحات کل کتاب را شامل می‌شود؛ در نتیجه از نظر بسامد تصاویر در حد مطلوبی است. به‌طور میانگین ۸۳ درصد از تصاویر مورد استفاده در کتاب فارسی پنجم ابتدایی مرتبط با متن درس است و ۱۷ درصد آن با متن درس ارتباط کمی دارد. در نتیجه از نظر ارتباط تصاویر با متن درس در مواردی نیازمند توجه بیشتر و بازنگری مطلوب است. تصاویر صفحات ۱۶، ۱۷، ۱۸، ۳۲، ۷۱، ۹۸، ۱۱۴، ۱۱۵، ۱۲۲ و ۱۳۰ ارتباط کمی با متن درس دارند.

در صفحات ۱۶ و ۱۷ که پروانه و گل و تعدادی پرستو را نشان می‌دهد، برای ترسیم مخلوقات خدا، از تصاویر گویاتر و بهتری می‌شد استفاده کرد. در صفحه ۱۸، از پرنده‌ای بر روی درخت، برای بیان موضوع درس، که فضل خداست، استفاده شده که ارتباط کمی با متن دارد و بهتر بود از تصاویری همچون: باغی پر از میوه استفاده شود. در صفحه ۳۲ که دسته گل و کتاب را نشان می‌دهد، ارتباط کمی با موضوع درس «خرد رهنمای و خرد رهگشای» دارد و از تصاویر واضح‌تر و بهتری می‌شد استفاده کرد. در صفحه ۷۱ که پسری در کنار تعداد زیادی کتاب ترسیم شده، به خوبی موضوع درس را که «نام‌آوران دیروز، امروز و فردا» است نشان نمی‌دهد. در صفحه ۹۸، قاب عکسی ترسیم شده و نام درس بر روی آن نوشته شده و ارتباط مطلوبی با موضوع درس «روزی که باران می‌بارید» ندارد. در صفحات ۱۱۴ و ۱۱۵ تصاویری پراکنده از درخت و نوازنده‌ای آمده که ارتباط کمی با متن درس «بخوان و بیندیش زیر آسمان بزرگ» دارد. تصویر صفحه ۱۲۲ زنی با پوشش امروزی را نشان می‌دهد که مرتبط با داستان درسی که در مورد کودکی ابوعلی سیناست، نیست. نوع پوشش زمان بوعلی با امروز بسیار متفاوت بوده و این تفاوت را محسوس‌تر می‌شود ترسیم کرد. تصویر صفحه ۱۳۰ «قلعه و مورچه» با موضوع درس «کار و تلاش»، ارتباط کمی دارد.

همچنین میزان انطباق تصاویر با مسائل فرهنگی و نیازهای روز جامعه در کتاب فارسی، تا حدود زیادی رعایت شده. به‌طوری‌که ۹۳ درصد تصاویر فارسی پایه پنجم با فرهنگ و مسائل روز هم‌خوان است. با توجه به نتایج تحلیل تصاویر کتاب فارسی پایه پنجم ۷ درصد تصاویر کتاب، با مسائل فرهنگی و شرایط امروزی جامعه هم‌خوانی ندارد.

تصاویر صفحه ۴۲ و ۴۴ کتاب بیشتر مطابق فرهنگ چین است و با فرهنگ ایرانی همخوان نیست. تصاویر صفحه ۵۸ و ۶۰ «تصویر سوار نظامی و جنگ»، با شرایط امروز جامعه همخوان نیست و بهتر است به روزرسانی شود. تصویر صفحه ۱۲۸ و ۱۲۹ «تصویر ناموزون و ترسناک»، با فرهنگ و مسائل روز همخوان نیست.

Refrence

- Amani, Hossein (2017), "Investigation and recognition of the capacities of Persian poetry illustration in elementary school textbooks", two quarterly research journals in art and humanities, second year, number ۲, series ۴, pp. ۵۸-۵۱. [In Persian]
- Boroujerdi Alavi, Mahdakht; Arjamandfar (2015). "Semiotics of images in Persian books and elementary school social studies", Scientific Quarterly of Educational Innovations, Volume ۱۴, Number ۲, pp. ۱۳۹-۱۱۷. [In Persian]
- Taylor, Lacy and Jonathan D. (2008), Psychology of Color (Color Therapy), translated by Mehdi Ganji, second edition, Savalan Publishing. [In Persian]
- Educational research and planning organization (2022), Farsi of the ۵th grade of the second elementary school, ۸th edition, Tehran: Offset Company. [In Persian]
- Research and Planning Organization (2019), Features and principles of educational book illustration, Educational Aid Publishing Office. [In Persian]
- Sher Mohammadi, Atefe; Davoudi, Ali (2011), Review and analysis of the pictures of the books (Gifts of Heaven) of the second to fifth grade, the first national conference of education in Iran ۱۴۰۴, Science, Technology, Industry Policy Research Institute.[In Persian]

- Tarhani, Samia (2016), Visual schemas in Mustafa Rahmadoost's children's books, Master's thesis, Lorestan University, Faculty of Literature and Human Sciences. [In Persian]
- Sadeghian Ghafarakhi, Nabi Elah (2021), Designing and validating the general guide for writing elementary school textbooks: a hybrid study, Master's thesis, Shiraz University, International Campus. [In Persian]
- Qezel Ayagh, Soraya (2019), Literature for children and teenagers and promoting reading, Tehran: Samt. [In Persian]
- Mirbabaian Rudsari, Elaha Sadat (2015), What a children's book illustrator should know, Sari: Rojin Mehr. [In Persian]
- Samson, A. (2018), Children voices in Italian textbooks. Roma: University of Roma.

